

Kvinner og politikk i Norden

– noen historiografiske refleksjoner¹

AF BEATRICE HALSAA

Har tilgangsvinklen i statsvidenskabelig kvindeforskning endret sig fra statspessimisme til aktørorienteret optimisme? Hvor står patriarkatsdiskussionen i dag? Er der grundlag for at afvise Harriet Holters gamle tese om, at kvinder kommer ind i krympende institutioner?

I 1983 kom den første boka om kvinner og politikk i Norden, *Det uferdige demokratiet. Kvinder i Nordisk Politikk*. I 1999 kom den hittil siste med tittelen: *Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden*.²

Tematisk handler bøkene om kvinners politiske deltakelse, og hvilke virkninger kvinners inntog har hatt.³ Undertitlene antyder faglige og fagpolitiske forandringer: I 1983 het det 'kvinner' i nordisk politikk, i 1999 'kjønn' i nordisk politikk, helt i tråd med endret begrepsbruk i kvinneforskningen generelt. Redaktøren av *Likestilte demokratier* gjør et poeng av at også teoretiske perspektiv er endret siden kvinneforskningens startfase, og posisjonerer boken som forskjellig fra tidligere statsvitenskapelig kvinneforskning, inkludert *Det uferdige demokratiet*.⁴ Redaktøren viser til 'en nytolkning av könets betydelse' (1999,7). Inspirert av boka, og som ledd i mitt eget prosjekt om utviklingslinjer i norsk kvinneforskning, spør jeg om det er rimelig å

snakke om grunnleggende forandringer i faglige perspektiver, kontinuitet eller brudd, med utgangspunkt i en sammenligning av *Likestilte demokratier?* og *Det uferdige demokratiet*. Som medforfatter av *Det uferdige demokratiet* ser jeg faren for å gå i forsvar, men intensjonen er snarere å bidra til fortsatt historiografisk debatt.

Mye er endret siden 1970-tallet: En ny generasjon forskere er kommet til, kunnskapsgrunnlaget er utvidet og det teoretiske terrenget er endret fra marxistisk inspirerte perspektiv og begrep til poststrukturalistiske. Var statsvitenskapelig kvinneforskning generelt mer strukturorientert og pessimistisk tidligere, som *Likestilte* hevder, eller er forskjellen snarere retorisk? Står vi primært overfor empiriske forandringer, eller dreier det seg mer om substansielle teoretiske forskjeller i synet på aktører – strukturer og stats- og maktoppfatninger? Står tesen om kvinners innpass i ‘krympende institusjoner’ for fall? Jeg belyser spørsmålene ved en sammenligning av *Likestilte* og *Det uferdige*, men trekker også inn annen litteratur.

POSISJONERING OG HISTORIOGRAFI

Likestilte hevder at tidligere kvinneforskning i Norden først og fremst utviklet teorier som tok utgangspunkt i kvinners marginalisering og sviktende innflytelse. Hvor godt treffer denne generelle karakteristikken *Det uferdige*? Det er opplagt at vi bommet grundig på spørsmålet om kvinners erobring av maktposisjoner da vi skrev at veien til politisk makt gjennom deltakelse og representasjon lå *meget langt inn i framtiden* (1983, 5). Ikke visste vi at Arbeiderpartiet i Norge skulle vedta kjønnskvotering samme år som boka vår ble publisert, og dermed ta et avgjørende skritt i retning likestilling. Få år seinere utnevnte Gro Harlem Brundtland sin såkalte “kvinneregjering”.⁵ Gjennombruddet for kvinner i norsk politikk var et faktum, og etter hvert passerte også de andre nordiske land grensen for “den kritiske mengde”.⁶ Veien til

politisk makt gikk mye raskere enn vi hadde drømt om, og *Likestilte* er følgelig skrevet i en annen kontekst enn *Det uferdige*. Dette reflekteres selvsagt i teksten, og berettiger et stykke på vei at de faglige perspektivene i *Likestilte* posisjoneres som forskjellige fra 70- og 80-tallsforskningen. Bokas historiografiske forståelse blir styrket gjennom sitatene i *Likestilte* fra den gamle boka:⁷

“... huvudkonklusionerna är att “politik stadig er en mandsverden” och att “jo højere op i magthierarkiet, jo færre kvinder” (1973, 248, 1999, 7).

“Generelt er det dog kvindernes manglende magt, også i partierne, der lægges vægt på i denne bog. En av konklusionerne er, at magtens jernlov også gør sig gældende inden for de politiske partier ...” (1999, 64).

Men den faktiske mannsdominans i politikken var ikke eneste utgangspunkt for teoretisk refleksjon i *Det uferdige*, og resonnementene sitter etter mitt skjønn ikke fast i denne empirien. Bokas normative utgangspunktet indikerer egentlig det motsatte, og gir rom for en forståelse som svekker påstanden om at 90-tallet er preget av “en nytolkning av könets betydelse” i faget i form av et nytt og “ljusare bild” av kvinner og politikk, slik påstanden er i *Likestilte* (1999, 7). Jeg forstår det besnærende enkle i å beskrive fagutviklingen ved hjelp av dikotomier – fra mørke til lyse bilder, fra pessimistiske til optimistiske perspektiver. Som andre dikotomier taper de imidlertid nyansene.

Til *Likestiltes* forsvar skal det fremheves at boka ikke entydig opererer med en skarp todeling som gir inntrykk av brudd i den teoretiske utviklingen. Bildet nyanseres med presiseringer som at det er et ‘visst’ skille mellom det pessimistiske og det optimistiske perspektivet, og at historiske og strukturelle forklaringer ‘tendensielt’ usynliggjør konkrete aktører, og at struktur/aktør ikke utgjør det grunnleggende skillet (Bergqvist 1999, 8).

Slik jeg ser det er *Likestilte* uklar når det gjelder kvinneforskningens utvikling, og det åpner for flere tolkninger. Noen steder er utviklingen formulert i både-og-vendinger som gir assosiasjoner til kontinuitet, andre steder er det snarere enten-eller-vendinger som fører tankene til brudd. Boka "sklir" mellom nyanserte og spissformulerte beskrivelser og metaforer, men til tross for advarsler mot å overdrive forskjellen mellom det optimistiske og det pessimistiske bildet, framstår likevel det lyse bildet som bokas "budskap". Og selv om flere forfattere bruker strukturelle forklaringer i sine delanalyser, blir strukturtilnæringer likevel diskreditert fordi de klistres sammen med begrep som avmakt og pessimisme. Dette kan være utilsiktet, og er kanskje uttrykk for manglende konsistens mellom artiklene. En bok som *Likestilte* er et stort samarbeids- og samordningsprosjekt – og det skal noe til å være helt konsekvent i begrepsbruken. Det er en utfordring å skrive en tekst med et gjennomført forgrunn-bakgrunnsperspektiv, der leseren er innforstått med at forfatterne 'ser' de marginaliserende strukturene, men at fokuset deres likevel er på myndiggjørende prosesser og myndige aktører. Det jeg likevel leser som ambivalens i teksten er kanskje et forsøk på å bygge bro mellom ulike oppfatninger av kvinneforskningens utvikling. Framstillingen av 'ny og gammel' statsvitenskapelig kvinneforskning i *Likestilte* bidrar nemlig på flere punkter til å gi et mer nyansert bilde enn enkelte tidligere karakteristikker:

"For the most part we have learned how women are alienated, made invisible and excluded from political decision-making processes; ie that women are marginalized in the political system." (Raaum 1995, 25)

"Have we become ensnared in *the myths* regarding women's traditional powerlessness which draw attention from the new power of women? Does existing research provide us with the 'cognitive glasses' which enables us to *see* women's political marginalization and *overlook* women's political

integration and competence?" (Raaum 1995, 26)⁸

FORSKJELL.

Likestilte demokratier? posisjonerer seg i forhold til sin forgjenger blant annet ved å fokusere *forskjeller* mellom de nordiske land. Tidligere forskning har 'overbetont likheter', hevder boka. Dessuten presenterer den rikelig ny empiri som undergraver forestillingen om "én stor fortelling" om Norden. Det er snarere "et meget varierende mønster af ligheder og forskelle i de nordiske profiler" (1999, 265). Bokas konklusjon er at vi står overfor hele fem forskjellige 'kjønnspolitiske profiler' i Norden. Profilene er interessante, originale og utfordrer det tradisjonelle bildet. Hvordan var *Det uferdige* overbetonte den likhetene? Jeg synes ikke bøkene er så forskjellige på dette punkt. Den gamle boka skrev riktignok om 'slående likheter' i forbindelse med likestillingspolitikken institusjonalisering, men i den grad bøkene skiller lag i sin presentasjon av Norden som heterogen eller homogen, leser jeg det mer som uttrykk for endret kontekst enn for faglig uenighet. Det er nyanser i hvordan de betoner forskjeller *innen* Norden og forskjeller *mellom* Norden og verden for øvrig. Men begge bøkene framstiller Norden med umiskjennelige felles trekk sammenlignet med land ellers i verden.

FORM

Bøkene er preget av tradisjonell akademisk skrivemåte, men *Likestilte* mangler subjektive stemmer og politisk engasjement sammenlignet med *Det uferdige*:

"Vi håper at denne boka kan være en veiviser for dem som ønsker å arbeide for en offentlig politikk som kan føre oss mot mer demokratiske samfunn hvor kvinners og menns rettigheter ivaretas gjennom en likere fordeling av politisk makt." (1983:7)

” Kvinneforskningen er vort bidrag til arbeidet for at øge kvinders politiske magt. (...) Der skal flere kvinder ind i politik, ikke blot som et mål i sig selv, men for at skabe forandringer.” (1983, 253).

Denne formen er typisk for kvinneforskningens første fase, tilskyndet av tette personlige bånd mellom kvinneforskning og kvinnebevegelse. Kvinneforskningens gradvise institusjonalisering har bidratt til et mer rendyrket akademisk språk. De to tekstene kan dermed illustrere en viss forskyvning i tyngdepunktet mellom fag og politikk, mellom vitenskapelig troverdighet og legitimitet på den ene siden og politisk engasjement og troverdighet på den andre. Den tidlige teksten ‘snakker’ iblant til det politiske feltet, mens den senere henvender seg mer entydig til det akademiske. Men retoriske forskjeller bør ikke forlede noen til raske slutninger om kvinneforskningens avpolitisering på 1990, det er snarere et spørsmål om endring enn avvikling av politiske relasjoner.⁹

AKTØRER OG STRUKTURER

Likestilte demokratier? etterlater (meg) et inntrykk av at tidligere kvinneforskning generelt prioriterte strukturtilnæringer på bekostning av aktører. Hva med *Det uferdige?* Intensjonen var klar nok, for teksten slår fast at kvinner skal ‘betraktes som selvstendige politiske aktører’.¹⁰ Jeg mener dette ikke var en tom erklæring, men snarere en praktisk rettesnor som kommer til syne for eksempel i diskusjonen om hvorfor “kvinders representasjon trods alt er steget” (1983 : 242). Boka deler svaret i tre og viser til kvinners økte individuelle ressurser, strukturelle barrierer, og deretter til handling:

“I analysen av ressurser og barrierer må vi imidlertid ikke glemme handlingen. Kvindeorganisationerne i Norden har lige siden kvindestemmerettens indførelse kæmpet en

sej kamp for at få flere kvinder ind i politik. De har lavet oplysningskampagner, demonstrationer, møder og direkte pression over for de politiske partier for at få flere kvinder opstillet, samt kampagner for at få vælgerne til at stemme på kvinder, hvor det er muligt. Dette arbejdet er ikke kun udført af kvindesagsforeningerne. Et meget bredt udsnit af kvindeorganisationerne i Norden har bakket op om disse kampagner.” (1983, 243)

Vekten på aktører i dette tekstutdraget er også, slik jeg ser det, i samsvar med tenkningen i nordisk statsvitenskapelig kvinneforskning på den tiden. Dermed er det betydelig kontinuitet i forhold til *Likestilte* på dette punkt. Derimot er det en viss forskjell mellom bøkene når det gjelder holdninger til perspektiv. *Det uferdige* har en ambisjon om å bruke *både* strukturelle forklaringer og aktørtilnæringer, og hevder at det er nødvendig med en bredere analyse av samfunnets maktstrukturer for å komme frem til ‘en dypere forståelse av det politiske kjønnshierarkiet’ (1983, 2). Strukturelle forklaringer og marginaliseringsperspektiv var selvsagte på 1970 og tidlig 80-tall, men må begrunnes på 1990-tallet fordi den faglige og fagpolitiske diskursen er endret.

Når *Likestilte* fokuserer betydningen av å trekke fram aktører, og hevder at dette representerer en faglig endring, ser jeg det som uttrykk for at også den er en bok av sin tid, posisjonert i tråd med poststrukturalistiske skepsis til alt som smaker av essensialisme og determinisme. Selv om retorikken er forskjellig har jeg vanskelig for å se avgjørende substansielle teoretiske forskjeller mellom bøkene. Det er derfor de historigrafiske utlegningene jeg problematiserer, ikke de faglige perspektivene.

SKIFTENDE MAKT- OG STATSOPPFATNINGER

Fra slutten på 1980-tallet er det satt kritisk søkelys på 70-tallets forståelse av patriarkalske maktstrukturer, og flere har beskrevet

utviklingen i nordisk feministisk forskning som en overgang fra en pessimistisk og patriarkalsk statsoppfatning til en optimistisk og kvinnevennlig eller partnerskapsbasert oppfatning.¹¹ Ann Dorte Christensen mener for eksempel at det ’har skjedd en avgjørende endring’, og beskriver utviklingen ved å sammenligne en analyse av norske kvinners politiske deltakelse fra 1977 med en analyse av danske kvinners politiske mobilisering 17 år seinere.¹² De hevdes å representere motsatte perspektiver som illustrerer overgangen fra:

“(…) at betone kvinders politiske apati til at betone den brede politiske mobiliseringen af kvinder – og fra teoretisk at betone kvinders ’isolation’ fra politikken i en selvstændig kvindekultur i privatsfæren til at betone kvinder integration i det sociale og politiske liv” (1999, 228).

Likestilte skriver seg inn i den samme fortolkningsmåten, med vekt på perspektivendring fra marginaliserte kvinner i tunge strukturer til kvinner som politiske aktører med betydningsfulle posisjoner. Dette er i tråd med lignende synspunkter på fagutviklingen fra flere av bokas medforfattere.¹³

Jeg bestrider ikke at makt- og statsfors- tåelser har endret seg. Erfaringer med kvinner i politiske maktposisjoner og omfattende likestillingspolitiske reformer i Norden har bidratt til nye spørsmål og revidering av gamle svar. Men jeg setter søkelyset på framstillinger av den faglige utviklingen som relativt lineær og dikotom, fra pessimisme til optimisme, og jeg forsøker meg med en alternativ lesning av eldre og nyere forskning for å gi mer rom til nyansene i forskningsfeltet.

Omdreiningspunktet for historien om brudd eller ’avgjørende endring’ i stats- og maktforståelse er Helga Hernes bok *Welfare State and Women Power* fra 1987. Men bryter boka med tidligere negative maktforståelser og statspessimistiske perspektiv? Helga Hernes påpekte ganske riktig at nor-

diske velferdsstater gir kvinner nye muligheter gjennom et positivt samspill mellom organisering og mobilisering nedenfra, og kvinnevennlige politikere og politikk ovenfra. Men med all respekt for Helga Hernes: Bokas betydning i denne sammenhengen er ikke at den lanserte et nytt og statsoptimistisk perspektiv, men snarere at dette perspektivet fikk sitt faglige gjennombrudd i og med mottakelsen av boka. Men mottakelseshistorier og ’opprinnelser’ er ikke det samme. Også tidligere tekster av Hernes kan leses som ’åpne’, med ’statsoptimistiske’ utsagn.¹⁴ *Det uferdige* har for eksempel et åpent forhold til staten som instrument for endring. Sagt med dagens språkbruk: Det var optimistiske toner å høre lenge før 1987. Ta begrepet “maktens jernlov” fra *Det uferdige*. Uttrykket er ofte referert til og fortolket som pessimistisk. Løsrevet fra sin tekstlige sammenheng er dette nærliggende. Men lest i sin helhet, uttrykket opptrer i avslutningskapitlet, er det rom for andre og mer nyanserte assosiasjoner:

“Man har tidligere beskrevet denne tendens til, at kvindernes andel falde, jo højere man kommer op i magthierarkiet, som en slags “jernlov”. Det er ikke korrekt, hvis man ved en jernlov forstår noget, som er undtagelsesløst og uforanderligt. Det er nemlig undtagelser fra denne hovedtendens, og ikke mindst i de siste 10-15 år har de vist sig. Undtagelserne viser sig ikke mindst, hvis man betragter de politiske beslutningsstrukturer sektorvis. Inden for for eksempel socialsektoren har kvinder en solid position, også på lederplan. Dertil kommer det relativt nye fænomen, at der på grund af de stadige krav om øget kvinderepræsentation efterhånden er skabt tradition for, at enhver regering i de nordiske lande må have mindst 2-3 kvindelige ministre, ofte som socialministre og kulturministre. “(1983, 247)

Den tese er blevet formulert, at “hvor kvinderne er, er magten ikke, og hvor magten er, er kvinderne ikke” (Ligestillingsrå-

Svensk valglakat for SAP arbejderpartiet fra 1936

det 1981). “Dette er nok for unuanceret. Faktisk er det social- og uddannelseskomiteerne, der administrerer de største budgetter i de nordiske samfund. Og under alle omstændigheder er dette vigtige områder netop for kvinders livsvilkår.” (1983, 248).

Analysen av likestillingspolitikkenes institusjonalisering er også et eksempel på ‘optimisme’ i *Det uferdige*. Riktignok brukte boka hverken uttrykket “staten som alliert” eller “statsfeminisme”, men likestillingspolitikkenes framvekst ble forstått som svar på press både ovenfra, utenfra og nedenfra, og gir følgelig *ikke* uttrykk for en deterministisk statsoppfatning:

“Når institusjonaliseringen kom med full styrke i 70-årene, mener vi det skyldes at flere forhold trakk i samme retning på samme tid: Gamle kvinnekraft, formulert med ny vitalitet, ble fanget opp og fortolket av politikere samtidig som kravene lot seg tilpasse tiltak som i alle fall var nødvendige for å imøtekomme påtrengende behov for arbeidskraft.” (1983, 202)

Som også *Likestilte* har påpekt: Nordisk kvinneforskning har bidratt til en mer nyantert internasjonal debatt om staten.¹⁵ Men det betyr ikke at nyere nordisk kvinneforskning utelukkende omfavner staten og bare har et optimistisk blikk. Også 90-tallets forskning rommer statskritikk, og patriarkatteorier er faktisk ikke borte. Audur Styrkársdóttir skriver for eksempel at “ (...) we have too many evidences of patriarchy, or male dominance at work to discard the concept” (Styrkársdóttir 1998).¹⁶ Anne Lise Ellingsæter skriver noe av det samme i omtalen av patriarkatet som en metafor eller tankefigur med “adskillig slitestyrke” fordi kjønnskiller ser ut til å ha universelle trekk (Ellingsæter 1999).

Mine poeng her er på den ene siden at *Det uferdige* faktisk rommer aktørperspektiv og en betydelig porsjon optimisme, og derfor kan leses på flere måter enn *Likestilte* le-

ser den. På den andre siden underkommuniserer *Likestilte* at mer pessimistiske marginaliseringsperspektiv fortsatt blir anvendt. Når jeg sammenligner de to bøkene om kvinner i nordisk politikk i sin helhet, synes jeg ikke forskjellen handler om grunnleggende perspektivendring. Forskjellen er heller den at ‘forgrunn’ og ‘bakgrunn’ - hindringer og muligheter, strukturer og aktører, pessimisme og optimisme – kanskje har skiftet plass. Det er gradsforskjeller, ikke vesensforskjeller.

Et spørsmål som reiser seg i kjølvannet av dette er om ambisjonene i *Likestilte* om å legge an et optimistisk og lyst perspektiv på kvinner og politikk har dempet interessen for å løfte fram problematiske utviklingstrekk. Ikke i de substansielle diskusjonene om politikkenes innhold, for her peker forfatterne på dilemmaer og problemer knyttet til forståelsen av kvinners integrasjon. Men bokas innledning og avslutning, der prinsipielle faglige perspektiv trekkes opp, blir preget av dette fordi optimistiske og pessimistiske forståelser settes mot hverandre som kjennetegn på ulike historiske faser i forskningen.

Kvinnens økende deltakelse i lønnsarbeid er for eksempel en viktig forutsetning for å forstå kvinners politisk mobilisering og framveksten av familie- og likestillingspolitikk. Mange kvinneforskere har beskrevet utviklingen i kvinners sysselsetting som en overgang fra privat til offentlig forsørging. I feministisk teori er denne overgangen ofte tolket som overgang fra en form for avhengighet til en annen, fra privat avhengighet av en mann til offentlig avhengighet av staten (Hernes 1982, Walby 1990). Men det er stor variasjon i forståelsen av kvinners offentlige avhengighet, som også *Likestilte* slår fast: Det er perspektiver på staten som grunnleggende og iboende patriarkalsk, og perspektiver på staten som potensielt kvinnevennlig og viktig alliansepart. De mest pessimistiske perspektivene hører først og fremst hjemme i tidlig engelsk og amerikansk feministisk teori (Stetson og Mazur

1995), mens de optimistiske har røtter i australsk og skandinavisk feministisk teori (Hernes 1984, 1987, Borchorst og Siim 1987, Siim 1988). Men regionale og nasjonale forskjeller i statsoppfatninger må forstås historisk og kontekstuelt, i lys av reelle forskjeller i kvinners situasjon, og substansielle ulikheter i offentlig politikk både innenfor Norden og mellom Norden og verden for øvrig. Nordiske sosialdemokratiske stater har for eksempel ført en aktiv velferdspolitik som sammenlignet med liberale politiske regimer i USA og Storbritannia. Samtidig har moderskaps- og arbeidstakerpolitikken vært bedre koordinert i Danmark og Sverige enn for eksempel i Norge (Siim 1984, 20-21, (Leira 1989). Dette dokumenteres i *Likestilte*, men uten henvisning til forskning som ikke lar seg kategorisere som enten optimistisk eller pessimistisk. Jeg tar med to eksempler på norske velferdsstatsforskere som illustrerer det problematiske ved en dikotom inndeling.

I en studie av skandinavisk moderskap skiller Leira mellom to aspekter ved moderskapspolitikk: inntektsaspektet og omsorgsaspektet, og hevder at disse ikke blir samordnet i offentlig politikk. Velferdsstatspolitikken har prioritert det yrkesaktive moderskapet mens barneomsorgspolitikken ikke har gjort det, og Leira hevder at den skandinaviske velferdsstaten opererer med en tosidig borgerskapsmodell, der rettighetene til omsorgsborgeren ikke tilsvare rettighetene til lønnsarbeiderborgeren (Leira 1989, 195)

“Welfare state expansion contributed importantly to women’s greater economic independence vis-à-vis individual men. Welfare state intervention was not, however made in a form nor in a scope that radically questioned the privileges accorded by the welfare state to the citizen as wage-worker. If the welfare state established a partnership with citizens it was a “patriarchal” partnership, benefiting men’s traditional behaviour patterns more than women’s. The middle-class character of welfare state provisions has often been noted

in Scandinavian sociology. With the benefit of hindsight provided by feminist research an addition should be made to the point that although the welfare state meant real gains for Norwegian women, it did not seriously challenge male privilege.” (Leira 1989, 209)

Patriarkat- og partnerskapsmodellene har begge svakheter som analytiske tilnærminger i norsk sammenheng. Patriarkattilnærminger situerer kvinnespørsmålet i et dødvann fordi et patriarkalsk statsapparat ikke kan brukes som kvinnepolitisk instrument, og marginaliserer betydningen av kvinners kollektive kamp for å bedre sin posisjon (Leira 1989:204). Men partnerskapstesen er heller ikke treffende fordi staten verken framskyndet sosial endring, forebygget antatte problemer eller intervenserte i etterkant:

“The Norwegian welfare state policies towards mothers in employment display a mixture of measures, a passive partnership at best, with more than a tinge of patriarchal overtones.” (Leira 1989, 205)

I en historisk analyse skiller Anne-Hilde Nagel mellom statens faktiske rolle når det gjelder å føre en kvinnevennlig politikk, og kvinners valg av alliansepartner(e) i kampen for bedre levekår. Om staten sier hun at offentlig velferdspolitik totalt sett har favorisert menn, for eksempel ved at folketrygden bygger på den mannlige heltidsindustriarbeideren (Nagel 1995, 81). Idealet om et sosialt borgerskap med universelle rettigheter svarer ikke til virkeligheten, der mannlige arbeidstakere i realiteten blir favorisert (Nagel 1995, 83). Bildet av ‘kvinnevennlighet’ i nordiske velferdsstater henger sammen både med at staten historisk sett faktisk har justert kursen, og at fordi norske og nordiske kvinner gang på gang har valgt å satse på offentlige, statlige virkemidler:

“Kvinner mer positive holdning til velferdsstaten har ikke bakgrunn i at kvinner har vært

favorisert i utbyggingen av velferdsordningene, tvert imot. Det må da være rimelig å tolke kvinners positive innstilling som framtidsrettet, som ønske om å dempe mannsfavoriseringen ved at også kvinner inkluderes. Når det legges vekt på trygdepolitikkenes sterkere kvinneprofil (over tid, min anm.), er det på samme måte verdt å minne om at dette relative utsagnet har bakgrunn i en sterk mannprofil. Jeg ser kvinners positive holdninger som uttrykk for krav om at veldferdsordninger ikke lenger skal gå i kvinners disfavør, og at utvidete rettigheter de senere årene har gitt håp om at inkluderingen er begynt, og kan fortsette.” (Nagel 1985, 82)

KRYMPENDE INSTITUSJONER?

I diskusjonen om ulike makt- og statsopfatninger er Harriet Holters artikkel *Om kvinneundertrykkelse, mannsundertrykkelse og herskertechnikker* (Holter 1976) ofte brukt som motstykke til Hernes.¹⁷ Holters tese om krympende institusjoner har også fått en relativt sentral plass i *Likestilte demokratier?* Tesen om krympende institusjoner ble formulert av Holter i 1976, men innholdsmessig har den røtter lenger tilbake i hennes forfatterskap (Holter 1973). Den går ut på at kvinner får innpass i institusjoner hvis makt og innflytelse minker. At det har skjedd en utvikling fra begrensede men reelle rettigheter for kvinner, til like med tomme rettigheter. At kvinner overtar etter menn posisjoner som utviklingen har gjort ubetydelige eller mindre viktige som utgangspunkt for makt og innflytelse. Holter brukte kvinnelige prester, lærere, odelstjener og politikere som eksempler. Men tesen var del av et mye bredere resonnement omkring reproduksjon av underordning, der kvinneundertrykking ble forstått som del av mer allmenne undertrykkingsformer, og der nettopp endringene i disse formene var hovedpoenget. Holter forsto kvinneundertrykkingens endrete karakter som overgang fra mer personlig til en mer strukturell form for undertrykking, fra di-

rette til indirekte, fra synlig til skjult og fra legitim til illegitim. Hennes faglige bidrag her er etter mitt skjønn ansatser til en teori på et overordnet nivå, hvis hensikt er å synliggjøre store trekk og lange historiske linjer når det gjelder undertrykking generelt og kvinneundertrykking spesielt, i vår type samfunn. Derfor kan det diskuteres om tesen om krympende institusjoner er direkte testbar, om den har vært ment som en teori i mer positivistisk betydning, og om vi er tjent med å tolke den slik.

Hege Skjeie har kritisert tesen om de krympende institusjoner med utgangspunkt i sine arbeider om kvinners integrasjon i norsk politikk (Skjeie 1992, 1996). Hun studerte Stortinget som arena for makt, og viste til den forrige norske Maktutredningen. Den ga ikke entydig belegg for at Stortingets makt var blitt mindre. Dessuten gjennomførte Skjeie en empirisk test av tesen ved hjelp av tre ulike mål på makt: Stortingsrepresentantenes ‘turnover’, deres sosiale status og deres rangering av arbeidssområder i Stortinget. Hun fant ikke belegg for at kvinner i denne sammenhengen hadde fått innpass i en institusjon, og i posisjoner, hvis betydning var blitt mindre. Hun kritiserte Holter for å gi en lineær beskrivelse av utviklingen i retning funksjonstømming, og for upresise begrep. Skjeie karakteriserte tesen som et ‘uendelig avsløringsprosjekt’ fordi den inviterer til “en hvileløs jakt på dokumentasjon” (1996), og hun avviste studier av den relative maktfordeling mellom institusjoner. Disse prinsipielle innvendingene har Holter besvart.¹⁸ Hun har dessuten presisert at tesen ikke er ment som en universell forklaring på kvinners situasjon, men snarere som et forslag til en måte å forstå underordningens standhaftighet. Spørsmålet for Holter er hvorvidt tesen uttrykker én av “mannsmaktens forholdsvis usynlige grunnpillarer”. Om den er et slags standardmønster for demokratiens måte å få til en halvveis integrasjon av halvveis uønskede grupper (1996, 34). Skjeies etter mitt skjønn viktigste poeng er at Holters tese

dreier seg om en stor fortelling med liten forklaringskraft, og at alternative forklaringer på kvinners inntog i politikken rett og slett er rimeligere enn Holters.

Likestilte demokratier? fortsetter i samme spor som Skjeie når forfatterne gransker holdbarheten i tesen om de krympende institusjoner på grunnlag av nytt empirisk materiale. Raaum dokumenterer at økt kvinneandel i offentlige råd og utvalg, dvs. i den korporative kanal, har skjedd parallelt med at utviklingen i nordisk politikk går i retning av færre korporative innslag. Dette kan tolkes som en støtte til Holters tese: Kvinner blir integrert i nettopp krympende institusjoner. Men dette er likevel "en for kategorisk tolkning", skriver Raaum. For det første fordi menn fortsatt er i flertall i denne kanalen, og for det andre fordi omfanget og konsekvensene av tendenser til avkorporativisering fortsatt er lite kjent (1999, 40). Spørsmålet gjenstår om tesen likevel kan ha noe for seg.

Christensen redegjør for de politiske partienes markant synkende medlemstall de siste 25-30 år, i samme periode som kvinner for alvor ble politiske deltakere og representanter. Også her ser det umiddelbart ut som om utviklingen gir støtte til Holters tese, men Christensen trekker motsatt slutning. Hun begrunner det med å vise til betydelige forskjeller mellom de nordiske landene når det gjelder nedgang i medlemstall og kvinners strategier for å få innflytelse (1999, 68). Resonnementet er slik: Medlemsfallet i partiene har vært sterkest i Danmark og Sverige, svakest i Norge. I Sverige har imidlertid kvinneandelen vært nesten uforandret fra 1964 til 1988. I Danmark, der nedgangen i medlemstall har vært aller størst, er situasjonen preget av at kvinner i hele perioden har foretrukket andre deltakelsesformer enn partiene. Det er særlig i Norge at kvinneandelen i partier stiger, og det er her medlemsfallet i partiene har kommet seinest og vært svakest. Det ser altså ut til å være et samspill mellom kvinnemobilisering og utvikling når det gjelder partienes kjønns-

profil som ikke støtter tesen om krympende institusjoner: I Norge har kvinners aktive partivalg bidratt til å dempe partienes nedtur, mens deres like aktive fravalg i Danmark har forsterket eller fremskyndet forvitringen av partiene i (1999, 69).

Både Raaums og Christensens konkrete empiriske analyser av Holters tese er interessante, og bidrar utvilsomt til å problematisere tesens rekkevidde. Men derfra til den følgende påstand er det et drøyt stykke:

“Konklusjonen i denne bok understreker at kvinnemobiliseringen, velferdsstatens barne-tilsyns-politikk og likestillingspolitikken ikke bare har hatt sentral betydning for kjønnsrelasjonene, men også for den generelle utviklingen av de nordiske velferdsstater, bl.a gjennom påvirkning av de politiske institusjoners utvikling. *Det er derfor misvisende å konkludere at kvinne, eller kjønsspørsmålet er blitt integrert i tomme, krympende eller aktørløse institusjoner. Snarere utgjør kvinner et politisk potensiale som påvirker de politiske institusjoners styrke og handlekraft.*” (1999, 263) (min kursivering)

Det er ingen logisk motsetning mellom å se kvinner som et kritisk potensiale og tesen om krympende institusjoner. Det er brede globale utviklingstrekk som synes å styrke tesen om politikkenes relative svekkelse, men disse er ikke diskutert i *Likestilte* (økonomiske globaliseringsprosesser; regionale regimer som EØS, EU og NATO; statsbankenes rolle vis a vis parlamentene; forholdet mellom marked og stat; desentralisering osv.). Riktignok er jeg enig med Skjeie og *Likestilte* i at det fins alternative forklaringer på kvinners inntog i politikken. Endringer i politiske normer som følge av langvarige likestillingsdiskurser og institusjonelle ordninger som fremmer integrasjon av nye sosiale grupper er plausible alternativ til krympende institusjoner. Men de er ikke nødvendigvis gjensidig utelukkende, og de pulveriserer ikke ethvert argument om at parlamentarisk makt generelt er svekket.

Partiene er for eksempel svekket i hele Norden, selv om det er gradforskjeller. Hvis medlemskapsutviklingen i partiene fortsetter, "vil de siste medlemmene skru av lysene i partikontorene om ti- femten år" (Solheim 1999). Medlemsutviklingen er problematisk og velgernes lojalitet er sviktende. Det er ikke et særnorsk fenomen at folkevalgte forsamlinger mister makt, det være seg til regjeringer, sentralbanker og overnasjonale organer utenfor demokratisk kontroll. Dette ser ut til å være en tung trend, og den blir ikke tilbakevist ved hypotesetestingen i *Likestilte*. Det leder over til et prinsipielt spørsmål som ikke er diskutert i *Likestilte*: Hvor langt kan vi strekke relevansen av empiriske testing av en tese som Holvers? Jeg holder for eksempel med Skjeie i at den er en stor 'fortelling', men ikke dermed at den har liten forklaringskraft. Er ikke tesens styrke snarere at den befinner seg på et annet nivå enn direkte empirisk testbare teorier? En stor teori lar seg ikke avvise av empiriske tester på avgrensede områder, selv om testene bidrar til å rokke ved den. Store teorier blir tilbakevist av andre store teorier. Jeg er ikke sikker på at *Likestilte* har en alternativ teori, men 'det lyse bildet' rommer kanskje ansatser.

Den politiske utviklingen på likestillings- og kjønnsfeltet er preget av en rekke paradokser, også om vi begrenser oss til det som skjer innenfor politiske institusjoner. Holvers arbeider viser et skarpt blikk for paradokser: På den ene siden økt kvinneandel i folkevalgte organer og i regjeringen – på den andre siden fattigdom som et vedvarende kvinneproblem på grunn av trygde- og lønnspolitikken, fortsatt vold mot kvinner i og utenfor familien, mangelfull oppmerksomhet omkring kvinners helse osv. Forskingen har dokumentert økt kvinnemakt i folkevalgte fora, at kvinner er interessert i å endre politiske prioriteringer, og forskyvinger i politikkenes tyngdepunkt. Men fortsatt lever en rekke kvinnerelaterte problemer videre i "beste velgående". Når *Likestilte* hopper relativt lett over paradok-

sene og problemene ser jeg det i sammenheng med bokas posisjonering. Et lyst og optimistiske bilde kan gi mindre stimulans til diskusjoner om tregheter og motstand mot kvinners inntog i offentlige rom.

AVSLUTNING

På tross av utvilsomme endringer og framskritt når det gjelder kvinnerepresentasjon, politikkutforming og iverksetting er det fortsatt en stor faglig utfordring å forstå hvorfor strukturelle kjønnsulikheter vedlikeholdes på mange områder. Det er fortsatt uklart hvordan skal vi avdekke og forstå mannsdominans og menns motstand. Mange kvinne- og kjønnsforskere har selv erfaringer med motstand når de agerer som statsfeminister og/eller forskningspolitikere. Hvordan kan vi bruke slike erfaringer i en faglig sammenheng? Dette er ikke de eneste viktige spørsmål for videre utforskning, men de er fortsatt relevante.

Vi trenger debatt om fruktbarheten av forskjellige perspektiver på kjønn og politikk, makt og stat. I en slik debatt har også patriarkatteorier en plass, uten at alle skjæres over en kam og kritiseres for universaliserende og essensialistiske svakheter.¹⁹ Audur Styrkársoðttir begrunner for eksempel behovet for å anvende patriarkatteorier nettopp ved å vise til politiske aktører: "The 'sweeping aside' of feminists in local government was done by people, not institutions." (Styrkársoðttir 1998, 193). I følge Styrkársoðttir trenger vi patriarkatteorier fordi de er sensitive til mannsmaktsystemets flytende karakter. Hun illustrerer mitt poeng om at fagutviklingen på feltet går i flere retninger. Mangfoldet går tapt når forenklede pessimistiske, strukturdeterministiske perspektiv settes opp mot forenklede optimistiske, aktørvoluntaristiske perspektiv. Det er ikke særlig fruktbart, som også Anne Jónasdoðttir har påpekt, se på forholdet mellom elendighetsforskning og verdighetsforskning som dikotomiserbart.²⁰ I stedet for å lage enten-eller- forståelser som di-

skreditterer strukturelle og pessimistiske forklaringer – og svekker det teoretiske grunnlaget for å forstå også hindringer, barrierer og motstand – mener jeg at det fortsatt er i kvinne- og kjønnsforskningens interesse å utvikle perspektiver som har blikk både for aktører med intensjoner og muligheter, og for institusjonelle føringer og begrensninger.

NOTER

1. Dette er en forkortet versjon av et arbeid publisert av det danske *GEP-prosjektet*: Beatrice Halsaa: *Uferdige eller likestilte demokratier? Historiografiske refleksjoner om nordiske statsvitenskapelig kvinneforskning*. Tekst nr.1. 2001
Jeg takker takker Anna Jónasdóttir, Kari Melby og Hege Skjeie for konstruktive kommentarer.
2. *Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk* (Haavio- Mannila m.fl. 1983) og *Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden* (Bergqvist 1999). I tillegg har også Karvonen og Selle (1995) publisert en bok om dette tema, men den har ikke utspring i nordisk kvinneforskningsmiljø selv om enkelte forfattere tilhører miljøet.
3. *Likestilte demokratier?* byr imidlertid på flere spennende tematiske utvidelser og metodiske fornyelser. For en mer utførlig sammenligning av de to bøkene, se Halsaa 2001
4. Se spesielt innlednings- og avslutningskapitlene i *Likestilte*. Boka har for øvrig bidragsyttere både fra '1ste' og '2dre' generasjon kvinneforskere, inkludert medforfattere i *Det uferdige*.
5. Det skjedde i 1986. Vigdis Finnbogadóttir var valgt som islandsk president i 1980.
6. Første gang det ble valgt mer enn 30% kvinner til parlamentene: Finland 1983, Norge 1985, Sverige 1986, Danmark 1990. Første gang det ble utnevnt 30 % kvinner til regjeringen: Norge 1986, Sverige og Danmark 1991, Finland 1994.
7. 1983 s.241, og 1997 s.7.
8. Raaum var medredaktør i *Likestilte*.
9. Min hypotese er at relasjonen til myndighetene og vitenskapssystemet i dag er relativt sett tettere enn til kvinnebevegelsen.
10. Utsagnet kan virke absurd i dag, men ikke i forhold til dominerende statsvitenskapelige tradisjoner og marxistisk-inspirerte strukturalistiske teorier da boka ble skrevet.
11. Siim og Christensens artikkel *Mod et dynamisk magtbegreb* fra 1989 er eksempel på en kritisk dis-

kusjon av (latent) determinisme i patriarkattilnæringer. Se også Drude Dahlerup 1987.

12. Se Halsaa Albrektsen 1977, Togeby 1994, Christensen 1999.
13. For eks. 1995 a og b, Bergqvist 1994, og Christensen 1997.
14. For eks. Hernes 1982 selv om overskriften kan friste til en pessimistisk lesning.
15. Stetson og Mazur 1995, Bergqvist 1999
16. Styrkarsdóttir er medforfatter i *Likestilte*
17. Fra 1980-tallets forskning er det gjerne Yvonne Hirdmans 1990 teori om genussystemet som tjener som motsats til det optimistiske bildet. *Likestilte* mener Gustafsson, Eduards og Rönnblom 1997 er et eksempel fra 90-tallet.
18. Se debatten mellom Holter og Skjeie: Holter 1996, Skjeie 1996.
19. Jeg tenker særlig på Anna Jónasdóttir 1991 og Audur Styrkarsdóttir 1998.
20. Jónasdóttir 1994 Jónasdóttir 1991 og Audur Styrkarsdóttir 1998.
Jónasdóttir 1994.

REFERANSER

- Bergqvist, Christina: *Mäns makt och kvinnors intressen (1994)*: Acta Universitatis Upsaliensis. Skriver utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala, 121, Almqvist & Wiksell International. Stockholm.
- Borchorst, Anette og Siim, Birte (1987): "Women and the advanced welfare state – a new kind of patriarchal power? I: *Women and the state: The shifting boundaries of public and private*, edited by Anne Showstack Sassoon, Unwin Hyman. London.
- Christensen, Ann-Dorte og Siim, Ann-Dorte (1989) : "Køn, magt og demokrati – mod et dynamisk magtbegreb." I: *Årbog for kvindeforskning*, Anonymous, Århus Universitetsforlag. Århus.
- Christensen, Ann-Dorte (2000): "De politisk-kulturelle betydninger af køn". I: Christensen, Ann-Dorte, Ravn, Anna-Birte, og Rittenhofer, Iris (red.): *Det kønede samfund*. Universitetsforlag, Aalborg. Aalborg
- Drude Dahlerup (1987): Confusing Concepts – confusing reality: a theoretical discussion of the patriarchal state. I: *Women and the State*, red. Anne Showstack Sassoon, Hutchinson. London.
- Gustafsson, Gunnel; Eduards, Maud Landby og Rönnblom, Malin (1997): *Towards a New Democratic Order. Women's Organizing in Sweden in the 1990's*, Publica: Stockholm.
- Haavio-Mannila et al., red (1983): *Det uferdige*

- demokratiet: Kvinner i nordisk politikk*. Nordisk Ministerråd. København.
- Halsaa Albrechtsen, Beatrice (1977): *Kvinner og politisk deltakelse*. Pax, Oslo.
 - Hernes, Helga M (1982): *Staten – kvinner ingen adgang?* Universitetsforlaget Oslo.
 - Hernes, Helga M. (1984) “Women and the Welfare State. The Transition from Private to Public Dependence”. In Holter, Harriet (red.): *Patriarchy in a Welfare Society*. Norwegian University Press, Oslo.
 - Hernes, Helga M (1987): *Welfare State and Woman Power: Essays in State Feminism*. Norwegian University Press Oslo.
 - Hirdman, Yvonne (1990) : “Genussystemet. Demokrati och makt i Sverige”. *SOU nr. 44*, Stockholm.
 - Hirdman, Yvonne (1988) : “Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning”. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr. 3.
 - Holter, Harriet (1976): “Om kvinneundertrykkelse, mannsundertrykkelse og hersketeknikker”. In Støren, Thordis og Schou Wetlesen, Tone (red.): *Kvinneskunnskap*. Gyldendal, Oslo
 - Holter, Harriet (1996): “Kjønn, politikk og kvinneundertrykking”. In Holter, Harriet (red.): *Hun og han. Kjønn i forskning og politikk*. Pax, Oslo.
 - Holter, Harriet (1996) : “Makten ut – kvinner inn?” *Sosiologisk tidskrift* nr. 3.
 - Jónasdóttir, Anna G. (1991) : *Love Power and Political Interests*. Rapport nr. Studies nr. 7 . Høgskolan i Örebro, Örebro.
 - Anna G. Jónasdóttir: Skjeie (1994): Den politiske betydningen av kjønn. En studie i norsk topp-politikk. *Statsvetenskaplig Tidsskrift* nr. 2
 - Karvonen, Lauri og Selle, Per (1995) : *Women in Nordic Politics: Closing the Gap*.; Dartmouth Publishing. Aldershot.
 - Leira, Arnlaug (1989) : *Models of Motherhood. Welfare State Policies and Everyday Practices: the Scandinavian Experience*. Rapport. Rapport nr. 7. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
 - Nagel, Anne-Hilde (1995): “Politiseringen av kjønn: Et historisk perspektiv?”. In Raaum, Nina C. (red.): *Kjønn og politikk*. TANO, Oslo.
 - Nina C. Raaum (1995): “Politiske forståelser av kjønn: Det gåtefulle skillet mellom det offentlige og det private”. *Sosiologi i dag* 25 (3).
 - Nina C. Raaum (1995) : “Det politiske medborgerskapet”. In *Kjønn og politikk*, edited by Nina C. Raaum, TANO. Oslo.
 - Skjeie, Hege (1992): *Den politiske betydningen av kjønn. En studie av norsk topp-politikk*. Rapport nr. 11. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
 - Skjeie, Hege (1996) : “Institusjonsforskning som forskningsproblem .” *Sosiologisk tidskrift* nr. 4
 - Birte Siim (1988) : “Towards a Feminist Rethinking of the Welfare State”. In *The Political Interests of Women. Developing Theory and Research with a Feminist Face*, edited by Kathy Jones and Anna G. Jónasdóttir, Sage, London.
 - Solheim, Erik (1999) : *Nærmere*. Millenium. Oslo.
 - Stetson, Dorothy McBride and Mazur, Amy G. (1995) : *Comparative State Feminism*, Sage, Sage.
 - Styrkårsdóttir, Audur (1998): *From Feminism to Class Politics. Research Report*. Rapport nr. 6. Umeå University, Department of Political Science, Umeå.
 - Togeby, Lise (1994): *Fra tilskuere til deltager. Den politiske mobilisering af kvinder i Danmark i 1970'erne og 1980'erne*. Politica Århus
 - Walby, Sylvia (1990): *Theorizing Patriarchy*. Blackwell Oxford.

SUMMARY

The point of departure is a comparison of the first and the latest books in the Nordic region on the topic: Women and politics (Bergqvist et.al: Equal Democracies? Gender and politics in the Nordic countries from 2000, and Haavio-Mannila et.al. Unfinished Democracy. Women in Nordic Politics from 1985). The article rejects any claims of fundamental changes in theoretical approaches, and suggests a history of continued efforts to combine structural perspectives with actor oriented ones, as well as conceptions of the Nordic welfare state as relatively open and adaptable. Furthermore, the Nordic debate on the implications of women's political integration in terms of power is discussed on the basis of Harriet Holters influential statement that women were integrated into shrinking institutions. The article suggests further elaborations of theories to explain male dominance and resistance to change, and maintains the value of elaborating theories of patriarchy.

Beatrice Halsaa
Forsker
Center for Kvinneforskning
Universitetet i Oslo